

معرفی کتاب «تاریخچه انرژی هسته‌ای در ایران و جهان»

حسین روحانی صدر*

در خلال جنگ جهانی دوم، تحقیقات دانشمندان بر بحثهای مربوط به شکافت اتمهای اورانیوم و پلوتونیوم متمرکز شده بود. ولی در دهه ۱۹۵۰م./۱۳۳۰ش.، هدفهای صلح‌آمیز شکافت هسته‌ای، بویژه کاربرد نیروگاهها مورد توجه قرار گرفت.

فعالیت‌های هسته‌ای ایران نیز از سال ۱۳۳۵ش./۱۹۵۶م.، با تأسیس مرکز اتمی دانشگاه تهران و امضای موافقتنامه همکاریهای هسته‌ای میان ایران و آمریکا، آغاز گردید. از آن زمان تاکنون، فعالیت‌های هسته‌ای ایران با تعاملات مختلف با کشورهای دیگر همراه بوده و به علت‌های گوناگون، دستخوش فراز و نشیب‌های بسیاری شده است؛ به گونه‌ای که به درستی می‌توان این فعالیتها را در دوره‌های مختلف، تبیین و تشریح کرد.

به موازات موافقتنامه همکاری هسته‌ای ایران و آمریکا، مؤسسه علوم هسته‌ای - که تحت نظارت سازمان مرکزی پیمان «سنتو» اداره می‌شد - از بغداد به تهران منتقل گردید و دانشگاه تهران، مرکزی با عنوان «مرکز اتمی دانشگاه تهران»، برای آموزش و پژوهش هسته‌ای در کشور، پایه‌گذاری کرد.

این موضوع، سه سال بعد از طرح آیزنهاور، رئیس جمهور وقت آمریکا، در سال ۱۹۵۳م./۱۳۳۲ش. تحت عنوان «اتم برای صلح» بود. مرکز

مذکور، در کنار تلاش خود برای شناساندن اتم و انرژی اتمی، نمایشگاهی با همین نام یعنی «اتم برای صلح» دایر کرد؛ با این امید که برداشت مردم را از انرژی هسته‌ای - که آن را معادل ویرانی و جنگ قلمداد می‌کردند - تا اندازه‌ای تصحیح نماید. چندی بعد در سال ۱۳۳۷ش./۱۹۵۹م. به پیشنهاد دانشگاه تهران، ساخت یک رآکتور اتمی (واکنشگاه هسته‌ای) در دستور کار هیئت دولت قرار گرفت و تصویب گردید. در همین راستا، رئیس جمهور آمریکا جهت تبلیغ طرح خود، یک دستگاه رآکتور اتمی به ایران هدیه کرد. عملیات ساختمانی رآکتور دانشگاه تهران، در ۱۳۴۰ش./۱۹۶۱م. آغاز و در آبان ۱۳۴۶ش./۱۹۶۷م. آماده بهره‌برداری گردید.

راه‌اندازی واکنشگاه هسته‌ای دانشگاه تهران، نقطه

آغاز مهمی در زمینه تلاشهای هسته‌ای ایران شمرده می‌شود. در عمل نیز در طول ساخت این رآکتور - که برخی از کارشناسان ایرانی هم در فرایند کاری آن حضور داشتند - تحول مثبتی در صنعت هسته‌ای کشور صورت گرفت.

تاریخچه اجرای اقدامات مربوط به پادمان در ایران، به سال ۱۳۳۷ش/۱۹۵۸م. برمی‌گردد. در این سال، با تصویب اساسنامه آژانس بین‌المللی اتمی در مجلس شورای ملی، ایران به عضویت سازمان یاد شده درآمد.

علاوه بر انعقاد موافقتنامه همکاری هسته - ای ایران و آمریکا در سال ۱۳۳۵ش/۱۹۵۷م. و اصلاحیه آن در سالهای ۱۳۴۳ش/۱۹۶۴م. و ۱۳۴۷ش/۱۹۶۹م.، کانادا نیز به زمره کشورهای همکاری‌کننده با ایران در زمینه فعالیتهای هسته - ای پیوست. دو کشور ایران و کانادا، در سال ۱۳۵۰ش/۱۹۷۲م. موافقتنامه همکاری صلح‌جویانه هسته‌ای امضا کردند.

طی دهه ۱۳۵۰ش/۱۹۷۰م. وضعیت ایران به لحاظ علوم هسته‌ای و کاربردهای آن، به نحو چشمگیری دگرگون شد. در سال ۱۳۵۳ش/۱۹۷۴م. سازمان انرژی اتمی ایران (AEOI) تأسیس گردید و مرکز اتمی دانشگاه تهران، زیر نظر این سازمان قرار گرفت. هدف از تأسیس این نهاد، تنظیم برنامه هسته‌ای کشور بود و مسئول آن را مستقیماً شاه تعیین می‌کرد.

همکاری گسترده ایران با فرانسه در زمینه علوم و فناوری هسته‌ای، به سال ۱۳۵۳ش/۱۹۷۴م. و همزمان با تأسیس سازمان انرژی اتمی ایران، برمی‌گردد. با سفر شاه و دکتر اعتمادی به فرانسه - که متعاقب انتخاب ژیسکاردستن در سال ۱۳۵۳ش/۱۹۷۴م. به ریاست جمهوری صورت گرفت - شالوده همکاری هسته‌ای میان دو کشور ریخته شد. وزیران خارجه ایران و

فرانسه، در ۲۷ ژوئن ۱۹۷۴م. / ۶ تیر ۱۳۵۳ش. موافقتنامه همکاری علمی، فنی و صنعتی را، برای استفاده صلح‌جویانه از انرژی هسته‌ای، به امضا رساندند. این موافقتنامه جامع و فراگیر - که دربرگیرنده همکاری هسته‌ای ۱۵ ساله میان دو کشور بود - به موافقتنامه مادر در زمینه همکاریهای هسته‌ای مشهور شد.

یک سال بعد در تاریخ ۹ تیر ۱۳۵۴ش/۳۰ ژوئن ۱۹۷۵م.، موافقتنامه همکاری در زمینه پژوهش و گسترش فناوری میان دولت ایران و دولت جمهوری فدرال آلمان و به دنبال آن، موافقتنامه همکاری در زمینه توسعه دانش فنی، تحقیقات هسته‌ای و بهره‌گیری صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای، در تاریخ ۱۳ تیر ۱۳۵۵ش/۴ ژوئیه ۱۹۷۶م. میان سازمان انرژی اتمی ایران و وزارت فناوری و تحقیقات آلمان غربی امضا گردید. در این موافقتنامه، دو طرف متعهد شدند در زمینه استفاده صلح‌جویانه از انرژی هسته‌ای، همکاری کنند و حیطه این همکاریها را گسترش دهند.

تعداد نیروهای شاغل در سازمان بشدت افزایش یافت؛ به گونه‌ای که در سال ۱۳۵۷ش/۱۹۷۹م. به بیش از ۴,۰۰۰ نفر بالغ گردید. علاوه بر این، صدها کارشناس برای فراگرفتن علوم و آموزشهای لازم، راتبه (بورس) گرفتند و به خارج از کشور گسیل شدند. در این میان، عمدتاً کشورهای آمریکا، انگلستان، آلمان غربی و فرانسه، میزبان آموزش کارشناسان ایرانی بود. در این دوره، میلیاردها ریال در زمینه فناوری هسته‌ای سرمایه‌گذاری و مبالغ هنگفتی نیز به شرکتهای غنی‌سازی اورانیوم در خارج از کشور، پرداخت شد.

مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه، با وقوف بر سوابق سیاست هسته‌ای و برنامه‌های آن و نیز با توجه به اسناد و مدارک

ISBN:978-964-361-381-5

A Historical Review of Nuclear Energy in Iran and the World

**Center for Documents and Diplomatic History
Ministry of Foreign Affairs**

موجود درباره چگونگی انعقاد پیمان بین‌المللی منع گسترش سلاحهای هسته‌ای و پیشگامی ایران در این امر و عضویت در آژانس بین‌المللی انرژی اتمی، بر آن شد تا با اتکا به اسناد و مدارک موجود، پرتوی بر موضوع استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای ایران بیفکند و دیدگاههای بدبینانه قدرتهای جهانی را، شفاف و افکار عمومی را در این باره - که اینک به صورت مسئله‌ای ملی درآمده است - آگاه سازد.

رویدادهای سالهای گذشته، نقاط مبهم پیمانهای بین‌المللی و سازوکار اجرای آنها را نمایان کرده و نشان داده که مهم‌ترین چالشی که امروزه انرژی هسته‌ای با آن روبروست، فراهم ساختن شرایط مناسب برای مدیریت چرخه سوخت هسته‌ای است.

در این کتاب، سعی شده با زبانی ساده و در عین حال علمی، تصویر درستی از تاریخچه روند تکامل انرژی صلح‌آمیز هسته‌ای در ایران و جهان، و نیز دورنمایی از پیامدهای فاجعه‌آمیز کاربرد نظامی آن در هیروشیما و ناکازاکی داده

شود. همچنین با تکیه بر اسناد معتبر تاریخی موجود در مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه و سازمان انرژی اتمی ایران، و افزودن بخشهایی با عنوان مفاهیم انرژی هسته‌ای و زندگی‌نامه برخی رجال دست‌اندرکار، مجموعه-ای گردآوری شود.

کتاب یاد شده، به کوشش مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی، در چهار بخش شامل مقالاتی درباره موضوعات فعالیتهای هسته‌ای ایران در قبل و بعد از انقلاب و تعامل آن با کشورهای خارجی، بررسی علل رویکرد ایران به اروپا در زمینه همکاریهای هسته‌ای، نگاهی به روابط هسته‌ای ایران و آمریکا، چگونگی شکل‌گیری نیروگاه اتمی بوشهر، تاریخچه پیدایش سلاح هسته‌ای و سیر تکاملی نظارت بر فعالیتهای صلح‌آمیز هسته‌ای، همراه با سخن ناشر، دیباچه، مفاهیم انرژی و به انضمام زندگی‌نامه رجال، نمایه، اسناد و تصاویر؛ در ۱۱۹۹ صفحه، در تابستان ۱۳۸۶ به چاپ رسیده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

